

NBA

Antonio Vivaldistraat 2-8

1083 HP Amsterdam

Reactie per email naar consultaties@nba.nl

Onderwerp: reactie op concept NBA-handreiking Fraude in de controleverklaring

Noordwijk, 6 juni 2022

Geachte NBA,

Dank voor de mogelijkheid te reageren op de concept NBA-handreiking Fraude in de controleverklaring (hierna: “de concept Handreiking”). Namens V&A accountants-adviseurs maak ik graag gebruik van de mogelijkheid om te reageren en bij deze ontvangt u onze reactie.

Het consultatiedocument bij de concept Handreiking bevat zes consultatievragen. In deze reactie zal ik ingaan op die zes consultatievragen. Daaraan voorafgaand geef ik een algemene reactie op de concept Handreiking. Ik sluit af met twee observaties van geringe importantie (bijvangst).

Algemene reactie concept Handreiking

Deze reactie bevat in de kern drie fundamentele onderwerpen/kritiekpunten die terugkomen in deze reactie. Deze zijn als volgt:

1. Het onderscheid tussen de verantwoordelijkheid van het bestuur van de entiteit en die van de accountant (en wie waarover rapporteert).
2. Het onderscheid tussen frauderisicofactoren en frauderisico's.
3. De prioritering binnen de beroepsgroep om te werken aan verbetering van de fraudedetectie en daarmee de kwaliteit van de controle.

De eerste twee onderwerpen komen in de volgende tabel reeds aan de orde, maar ook later in de beantwoording van de consultatievragen. Onderstaande tabel bevat twee punten uit de concept Handreiking waar ik op wil reageren in aanvulling op en in aanloop naar de beantwoording van de zes consultatievragen.

#	Passage in concept Handreiking	Observatie / vraag V&A
1.	<p>Pag.7 – <i>“De accountant kan dan in de controleverklaring verwijzen naar de rapportage van de entiteit.”</i></p> <p>Deze passage ziet op de mogelijkheid om in de controleverklaring in de sectie over het rapporteren over fraude te verwijzen naar het bestuursverslag, indien in het bestuursverslag reeds wordt gerapporteerd over frauderisico’s.</p> <p>En hieraan gerelateerd:</p> <p>Pag. 8 – <i>“Indien voornaamste (fraude)risico’s niet worden vermeld in het bestuursverslag overweegt de accountant de gevolgen hiervan voor de oordeelsvorming en de rapportering van bevindingen in de sectie ‘Controleaanpak frauderisico’s’ in de controleverklaring.”</i></p>	<p>Deze mogelijkheid doorbreekt de principiële scheiding in verantwoordelijkheden tussen het bestuur en de accountant. Het is reeds lastig om die scheiding goed uit te leggen aan het gebruikers (gebruikers inclusief maatschappelijk verkeer). De mogelijkheid om te verwijzen maakt dit onderscheid nog moeilijker zo niet onmogelijk om uit te leggen.</p> <p>Daarnaast maakt de rapportage over de fraudeaanpak deel uit van onderdeel A van de controleverklaring (‘Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2021’). In onderdeel B van de controleverklaring (‘Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie’) geeft de accountant een oordeel over het bestuursverslag. Een verwijzing naar het bestuursverslag in onderdeel A impliceert al een (positief) oordeel over het bestuursverslag, terwijl dat oordeel pas in onderdeel B komt. Dat komt mij niet logisch en helder over. En dat geldt wellicht ook voor de gebruikers.</p> <p>In een dergelijke situatie ontstaat ook vermenging tussen de onderdelen A en B in de controleverklaring, omdat op twee plaatsen een oordeel wordt gegeven over het bestuursverslag.</p>
2.	<p>Pag. 10 – <i>“Frauderisicofactoren komen vaak voor in gevallen waarin fraude daadwerkelijk heeft plaatsgevonden en kunnen daarom een goede aanwijzing vormen voor risico’s op een afwijking van materieel belang die het gevolg is van fraude.”</i></p>	<p>In de kern zijn er drie volgordelijke stadia te onderkennen:</p> <ol style="list-style-type: none"> I. Frauderisicofactoren II. Frauderisico’s III. Fraude <p>Twee van deze drie (I. en III.) zijn gedefinieerd in Standaard 240.12. Deze drie stadia lopen in discussies over de werkzaamheden over fraude (i.e. de controleaanpak) door elkaar en worden niet altijd even goed (zuiver) van elkaar onderscheiden. En dat zie ik ook</p>

#	Passage in concept Handreiking	Observatie / vraag V&A
		<p>enigszins terug in de hiernaast opgenomen passage op pagina 10.</p> <p>Met name het onderscheid tussen fraude-risicofactoren en frauderisico's wordt in de praktijk niet altijd goed gemaakt. Fraude-risicofactoren zijn overal en altijd in elke organisatie te onderkennen. Frauderisico's ontstaan pas in een bepaalde (met name interne) context (zoals AO/IB, inrichting IT-omgeving, toekenning rechten, etc.). Dit onderscheid komt in deze reactie ook nog aan bod in de beantwoording van consultatievraag 2.</p> <p>Meer duiding in de concept Handreiking over het onderscheid tussen deze begrippen zal de toepassing in de praktijk van Standaard 700.29B helpen. En ook in de uitleg naar de gebruikers zal dit helpen in het begrijpen en interpreteren van de toelichting in de controleverklaring.</p>

Consultatievraag 1 - Is de (verkorte) toelichting van Standaard 240 als achtergrondinformatie voor u voldoende (hoofdstuk 4)?

Nee.

Standaard 240 bevat enkele zeer relevante passages die niet worden geadresseerd in de concept Handreiking. Ik doel op de volgende passages (met korte conclusie/strekking mijnerzijds; zie Standaard 240 voor de volledige passages):

Paragraaf	Tekst
240.5	Er zijn inherente beperkingen in de controle, en daardoor bestaat er een onvermijdbaar risico dat sommige afwijkingen, ook van materieel belang, niet gedetecteerd worden.
240.6	Het niet-detectie risico is groter bij een fout als gevolg van fraude dan een gewone fout.
240.7	Het niet-detectie risico bij managementfraude is groter dan bij personeelsfraude.
240.8	Vanwege deze beperkingen moet de accountant een professioneel kritische instelling hanteren.

Paragraaf	Tekst
240.14	De accountant mag de verkregen vastleggingen en documenten als authentiek aanvaarden, tenzij hij aanwijzingen heeft om het tegendeel te veronderstellen.

De gebruikers zijn veelal niet bekend met bovenstaande beperkingen in de vereisten van Standaard 240. Dat is niet erg en zeer begrijpelijk. Maar als gebruikers van de jaarrekening verwachten dat de rapportage van de accountant inzicht geeft in de belangrijkste frauderisico's (zoals met een figuur op pagina 8 van de concept Handreiking wordt 'aangetoond'), dan is het verstandig zo niet noodzakelijk om daarbij de strekking van bovenstaande paragrafen uit Standaard 240 te vermelden. Gebaseerd op het gedachtegoed van Limperg¹ beoog ik hiermee dat de rapportage in de controleverklaring beter aansluit bij de door accountants (op)gewekte verwachtingen bij (en dus van) gebruikers.

Mijn pleidooi staat in beginsel los van wat men vindt van de strekking van voornoemde paragrafen uit Standaard 240 en hoe die te verenigen zijn met de algehele doestellingen van de accountant zoals is opgenomen in Standaard 200. Het brengt mij bij een algemener kritiekpunt op het onderwerp van de concept Handreiking of in feite de prioritering: alvorens veranderingen aan te brengen in de communicatie over frauderisico's acht ik het zinvoller om als beroepsgroep de aandacht te richten op de toepassing van Standaard 240. De interpretaties over hoe de vereisten uit Standaard 240 toe te passen, de reikwijdte van de verantwoordelijkheden van accountants op grond van Standaard 200 en Standaard 240, en de verwachtingen die gebruikers en toezichthouder AFM² heeft op het gebied van fraudedetectie zijn onderwerpen die nadere aandacht en verdieping verdienen, meer dan de inspanningen die nu worden gedaan op het onderwerp van de concept Handreiking.

Verder verwijs ik ook de observatie in punt 2 in de paragraaf 'Algemene reactie concept Handreiking' over het onderscheid tussen: I. frauderisicofactoren; II. frauderisico's; en III. fraude, alsmede naar de volgende consultatievraag.

Consultatievraag 2 - Zijn de verschillende scenario's (hoofdstuk 5) voldoende duidelijk en in de praktijk hanteerbaar?

Jan en nee.

In de basis vind ik het zinvol en goed om verschillende scenario's te bedenken en van daaruit uit te werken hoe de rapportageverplichting ingevuld kan worden. De scenario's zijn gebaseerd op het in hoofdstuk 4 van de concept Handreiking vermelde concept van 'significante aandacht'. Dit concept komt uit Standaard 701, die ziet op 'het communiceren van kernpunten van de controle in de controleverklaring van de onafhankelijke accountant'. Rapporteren over de kernpunten vindt

¹ Limperg Th (1933) De functie van den Accountant en de leer van het gewekte vertrouwen. Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie 10(9): 173–177.

² Zie hiervoor bijvoorbeeld de recent door de AFM uitgebrachte position paper 'Omgang accountantsorganisaties met fraude(risico's) bij gecontroleerde ondernemingen' d.d. 31 mei 2022 (www.afm.nl)

normaliter niet plaats bij niet-OOB wettelijke controles. Tegen die achtergrond zie ik in de toepassing van het begrip ‘significante aandacht’ wederom vermenging van de concepten of begrippen frauderisicofactoren en frauderisico’s. Meer specifiek sla ik aan op de volgende alinea (pagina 11 van de concept Handreiking):

“Daarnaast kunnen specifieke feiten en omstandigheden aan de orde zijn die ertoe leiden dat de accountant voor een entiteit andere frauderisico’s als gevolg van fraude identificeert waaraan in de uitvoering van de controle significante aandacht wordt besteed. Anderzijds is het mogelijk dat zich situaties voordoen dat sprake is van andere frauderisico’s dan de veronderstelde frauderisico’s, waaraan geen significante aandacht wordt besteed in de controle. Bijvoorbeeld omdat het specifieke frauderisico zich eenvoudig laat controleren. Dit kan zich voordoen als er sprake is van een materiële voorraadpositie bij een externe partij, waarbij het frauderisico is geïdentificeerd dat de externe partij deze voorraden oneigenlijk toe-eigent. Indien deze externe voorraad relatief eenvoudig is te inventariseren en hier géén significante aandacht aan is besteed gedurende de controle, dan kan hier verkort over gerapporteerd worden.”

Een frauderisico dat zich eenvoudig laat controleren, zal in een controleplan niet snel promoveren van een ‘frauderisicofactor’ naar een ‘frauderisico’. Wel zal uiteraard de controlewerkstap die hierbij vereist is gewoon worden opgenomen in het controleplan. En bovendien, vanuit de optiek van de fraudeur is het niet aantrekkelijk om te frauderen in/met iets, dat eenvoudig te controleren is. Ergo, in mijn optiek zijn de scenario’s van onderkenning van een frauderisico in combinatie met weinig significante aandacht (scenario’s 1A en 2A) geen realistische scenario’s. Ze druisen in mijn optiek ook in tegen de fundament van de risicogerichte benadering van de Controlestandaarden, maar dat terzijde.

Verder ontbreekt een duidelijk onderscheid tussen wanneer sprake is (of zou moeten zijn) van impact op het oordeel met betrekking tot de jaarrekening en wanneer sprake is (of zou moeten zijn) van impact op de uitspraak met betrekking tot de andere informatie (veelal bestaande uit het bestuursverslag en de overige gegevens).

Een nadere concretisering op welke materiële toelichting(en) in de jaarrekening word(t)(en) dan verwacht in scenario 3 (aanwijzing dan wel (een vermoeden van) fraude van materieel belang en adequaat gepleegd redres) is wenselijk. Is er bijvoorbeeld sprake van een noodzakelijke materiële toelichting indien de fraude van significante invloed is op de continuïteit, fouterstel of post specifieke toelichtingen?

Bij scenario 4 is geen sprake van voldoende en geschikte controle-informatie noch van adequaat redres. Er moet uitgebreid gerapporteerd worden, tenzij sprake is van de omstandigheden zoals vermeld in NV COS 700.29B sub a of b, of sprake is van een oordeelonthouding (700.29D). Dit scenario is een complex scenario indien voornoemde ‘vrijstellings-omstandigheden’ zich niet voordoen. Dit scenario zou diepgaander uitgewerkt mogen worden.

Consultatievraag 3 - Voorziet u problemen met het beginsel van vertrouwelijkheid (hoofdstuk 6)?

Ja.

Dit probleem bestaat al en zal uitbreiden met de concept Handreiking. Wellicht kan het volgende voorbeeld dienen om dit aspect nader uit te denken. Stel, entiteit A stelt in november 2023 de publicatie van de jaarrekening 2022 uit nadat de aandeelhouder de CEO schorst wegens fouten in de conceptjaarrekening. En die fouten zijn niet per ongeluk in de jaarrekening gekomen, aldus de aandeelhouder in een toelichting. In lijn met Standaard 240 gaat het dan om fraude. Eind december 2023 publiceert entiteit A de jaarrekening en heeft de betrokken accountant de controle derhalve afgerond. Het onderzoek naar de gedragingen van de CEO loopt dan nog (er is door de geschorste CEO zelfs een tuchtzaak ingediend tegen de forensisch accountant) en het onderzoek is medio 2024 nog niet klaar. Dit geeft de volgende praktische vragen:

1. Wat zou entiteit A moeten toelichten in haar jaarrekening 2022 op grond van RJ 400.1052?
2. Wat zou de controlerend accountant moeten toelichten in de controleverklaring bij de jaarrekening 2022, in de wetenschap dat het onderzoek naar de CEO door een forensisch accountant eind 2023 nog loopt?

Antwoorden op deze vragen in deze voorbeeldcasus geeft vermoedelijk meer inzicht in de mate waarin accountants aanlopen tegen het beginsel van vertrouwelijkheid. Zie verder ook de reactie op consultatievraag 4 hierna.

Op een andere wijze ontstaat er ook een mogelijk probleem met het beginsel van vertrouwelijkheid. In de onderdelen in een controleverklaring met een goedkeurend oordeel kan geen nieuwe informatie over de entiteit zelf worden opgenomen. In de situatie waarin de entiteit niet een 'materiële toelichting' opneemt, (pag. 13) "*dan evalueert de accountant de impact hiervan op het oordeel in lijn met Standaard 705.*" Mee eens. "*Dit kan ertoe leiden dat een aanpassing van het oordeel in de controleverklaring passend is.*" Hier ontstaat mogelijk een vermenging van het oordeel in de onderdelen A en B, waarbij mij niet duidelijk is hoe gedetailleerd de onderbouwing van een eventueel aangepast oordeel zou moeten, kunnen en mogen zijn.

Consultatievraag 4 - Zijn de voorbeeldtekst behulpzaam – rekening houdend met het feit dat wij beogen te voorkomen dat boilerplate-teksten worden gebruikt – zodat iedere sectie Controle-aanpak frauderisico's cliënt- en opdrachtspecifiek wordt gemaakt?

Ja en nee.

De scenario's 1A en 2A zijn niet uitgewerkt. Dat hoeft wat mij betreft ook niet, omdat dit in mijn optiek geen realistische scenario's zijn (zie ook de reactie op consultatievraag 2). Deze scenario's komen ook niet terug in de stappenplannen van hoofdstuk 8 van de concept Handreiking.

Niet alle overige scenario's zijn uitgewerkt; met name de uitwerking van scenario 4 is mij niet duidelijk (zie wederom de reactie op consultatievraag 2).

In de kern is vereist om in de controle-verklaring aan te geven op welke wijze de accountant heeft ingespeeld op frauderisico's die kunnen leiden tot een afwijking van materieel belang. Zonder toelichtende paragraaf 700.A41B zou een accountant er voor kunnen kiezen op een heel hoog abstractieniveau aan te geven op welke wijze is ingespeeld. Vanuit de voorbeelden (en ook de voorkeur van de NBA) volgt dat het opnemen van de uitgevoerde werkstappen c.q. delen van het controleplan (al dan niet in normaal taalgebruik en meer algemene bewoordingen) gewenst zo niet verwacht wordt.

Waar ik moeite mee heb, zijn (a) de mate van detaillering ('een kort overzicht van de uitgevoerde werkzaamheden'), (b) het wel of niet vermelden van 'een indicatie van de uitkomst van de werkzaamheden van de accountant' en (c) de 'belangrijke waarnemingen met betrekking tot de aangelegenheid'. Deze informatie speelt fraudeurs mogelijk in de kaart. En de vermelding van de indicaties van de uitkomsten en/op belangrijke waarnemingen kan botsen met de vertrouwelijkheid (zie verder ook de beantwoording van consultatievraag 3).

Het oordeel van de accountant in de controleverklaring is overigens al een totaal antwoord op de uitkomsten van de werkzaamheden, en is om die reden is het overbodig om op deelonderwerpen in de toelichting iets te vermelden over de uitkomsten van de werkzaamheden.

Consultatievraag 5- Zijn de stappenplannen (hoofdstuk 8) behulpzaam om te komen tot de sectie 'Controleaanpak frauderisico's'?

Ja, maar.

Ik merk hierbij op dat bij stappen 1G en 2E resulterend in scenario 2 de zinsnede "*Bij niet corrigeren, impact op strekking verklaring bepalen (St. 705)*" niet aansluit bij stappen 1G ('Geen resterende bevindingen, dan wel risico gemitigeerd') en 2E ('Geen resterende bevindingen dan wel risico gemitigeerd of signaal is weerlegd (of)'). Scenario 2 lijkt een scenario waarin een controleverklaring met een goedkeurend oordeel wordt afgegeven (inclusief een uitgebreide sectie 'Controleaanpak frauderisico's'). Dan is de zinsnede "*Bij niet corrigeren, impact op strekking verklaring bepalen (St. 705)*" niet aan de orde.

Consultatievraag 6 - Heeft u nog andere adviezen voor ons met betrekking tot de Handreiking?

Uit deze consultatie blijken (impliciet) enkele adviezen. Overall heb ik moeite met de volgorde en prioritering waarin vanuit de beroepsgroep gepoogd wordt verbeteringen te bewerkstellingen op het gebied van fraude (en continuïteit). Ik zie meer heil in een breed overleg (accountants, gebruikers, toezichthouders) over de toepassing van Standaard 240.

In aanvulling hierop adviseer ik dat de handreiking een ‘levendig’ document moet worden. De maatschappij om ons heen verandert, zo ook de mogelijkheden om fraude te plegen, en de mogelijkheden voor de accountant om in te spelen op en te rapporteren over fraude.

Overige, geringe observaties

In onderstaande tabel zijn enkele geringe observaties opgenomen.

#	Passage in concept Handreiking	Observatie / vraag V&A
1.	<i>Pag.7 – “Op basis van art. 2:391 lid 1 BW, uitgewerkt in RJ 400.10523 dient een entiteit in haar bestuursverslag aandacht te besteden aan de voornaamste risico’s en onzekerheden.”</i>	Het cijfer 3 in 400.10523 is een voetnoot en moet in superscript worden geplaatst.
2.	<i>Pag. 27 – “(2E) Geen resterende bevindingen danwel risico gemitigeerd of signaal is weerlegd (of”</i>	De tekst in stap 2E is deels weggevallen.

Ik hoop hiermee namens V&A een constructieve bijdrage te kunnen leveren aan de concept Handreiking. V&A is gaarne bereid een nadere toelichting te geven op deze reactie en/of verder met u in gesprek te gaan.

Namens V&A accountants-adviseurs,

met vriendelijke groet,

Drs. A.S. (Albert) Bosch RA